

حقوق مدنی

حقوق قراردادها

(بازتجدید نظر)

دکتر حسن رهپیک

استاد دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری

سرشناسه	: ره‌پیک، حسن، ۱۳۴۲-
عنوان قراردادی	: ایران، قوانین و احکام Iran. Laws, etc
عنوان و نام پدیدآور	: حقوق مدنی: حقوق قراردادها / حسن ره‌پیک.
وضعیت ویراست	: [ویراست ۲۳].
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۸-
مشخصات ظاهری	: ۲۵۶ ص.
شابک	: 978-622-224-092-9
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا	
عنوان دیگر	: حقوق قراردادها.
موضوع	: قراردادها - - ایران
موضوع	: Contracts - - Iran
موضوع	: حقوق مدنی - - ایران
موضوع	: Civil rights - - Iran
رده‌بندی دهگانه	: ۸۵۸ KMH
رده‌بندی دیویی	: ۳۴۰.۵۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۵۹۴۱۲

انتشارات خرسندی

تهران، خیابان نلسون ماندلا (جردن)، چهارراه جنت کدک، ضلع شمال غربی، پلاک ۶۶،

طبقه اول، واحد ۳ تلفن: ۸۸۶۵۲۰۷ - ۸۸۶۶۳۷۴

مرکز پخش و توزیع: خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، خیابان لایزال، نرسیده به خیابان دانشگاه،

پلاک ۱۷۴، واحد زیرزمین تلفن: ۵ - ۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵ - ۶۴۹۰۱۸۴ - ۶۶۴۸۴۸۵۸

فروشگاه شماره ۱: میدان انقلاب، خیابان منیری جاوید بن‌بست شهرزاد، پلاک ۵ تلفن: ۶۶۴۹۸۱۱۲

فروشگاه شماره ۲: خیابان انقلاب، مجتمع پارسا، پلاک ۱۲۱۸ تلفن: ۶۶۹۱۳۹۷۱

پست الکترونیک: Khorsandypub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

حقوق مدنی: حقوق قراردادها

دکتر حسن ره‌پیک

چاپ اول ویرایش جدید (چاپ چهارم): ۱۳۹۸

شمارگان: ۲۰۰۰ جلد

صفحه‌آرایی: الهام پیدایی

قیمت: ۵۲۰,۰۰۰ ریال

ISBN: 978-622-224-092-9

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۲۲۴-۰۹۲-۹

فهرست مطالب

مقدمه.....	۱۳
فصل اول: منابع حقوق قراردادها در قانون مدنی ایران.....	۱۷
مبحث اول - تعریف عقد.....	۲۰
مبحث دوم - اقسام عقود و معاملات.....	۲۱
مبحث سوم - شرایط صحت معاملات.....	۲۲
گفتار اول - و بده و ضامن.....	۲۳
گفتار دوم - اهلیت و رد و مله.....	۲۶
گفتار سوم - مشروعیت جهت.....	۲۷
مبحث چهارم - اثر معاملات.....	۲۸
مبحث پنجم - شرط ضمن عقد.....	۳۰
مبحث ششم - معامله فضولی.....	۳۱
مبحث هفتم - سقوط تعهدات.....	۳۱
نتیجه.....	۳۴
فصل دوم: تعاریف و تقسیمات عقود.....	۳۵
مبحث اول - اصطلاح شناسی.....	۳۶
مبحث دوم - تعریف و مفهوم عقد.....	۳۸
مبحث سوم - اقسام عقود.....	۴۱
گفتار اول - عقد لازم و جایز.....	۴۳
الف - تبدیل عقد لازم به جایز.....	۴۳
ب - تبدیل عقد جایز به لازم.....	۴۴
ج - لزوم و جواز نسبی.....	۴۶

۴۷	گفتار دوم - عقد خیاری
۴۸	گفتار سوم - عقد منجز و معلق
۵۰	الف - بررسی اعتبار عقد معلق
۵۱	ب - معلق علیه یا شرط تعلیق
۵۱	ج - آثار عقد معلق
۵۲	د - زمان تأثیر عقد معلق
۵۴	گفتار چهارم - عقد معین و نامعین
۵۵	گفتار پنجم - عقد معاوضی و غیر معاوضی (معوّض و غیر معوّض)
۵۶	الف - شرط عدم عوض در عقد معاوضی
۵۷	ب - شرط عدم عوض در عقد غیر معاوضی
۵۷	گفتار ششم - عقد سرواژه و مطلق
۵۸	گفتار هفتم - عقد مؤجل و حال
۵۹	گفتار هشتم - عقد تشریفاتی و غیر تشریفاتی (رضایی)
۶۰	گفتار نهم - عقد مسامحی و مغابی
۶۰	گفتار دهم - عقد تبعی و مستقل
۶۱	فصل سوم : شرایط انسانی صحت معاملات
۶۲	مبحث اول - مفهوم و محل جریان
۶۴	مبحث دوم - قصد (انشاء) و رضا
۶۶	گفتار اول - آشکال بیان اراده
۶۹	گفتار دوم - ایجاب و قبول
۷۲	الف - توالی ایجاب و قبول
۷۲	ب - توافق ایجاب و قبول
۷۳	ج - زمان وقوع عقد
۷۳	د - عقد غایبین

گفتار سوم - عقد صوری.....	۷۵
گفتار چهارم - اصل نسبی بودن قراردادها.....	۷۵
الف - امکان تمایز معامله کننده با طرف معامله.....	۷۶
ب - تعهد به نفع یا ضرر شخص ثالث.....	۷۷
گفتار پنجم - معامله با خود.....	۸۰
گفتار ششم - عیوب اراده و رضا.....	۸۲
الف - اشتباه در قرارداد.....	۸۴
۱ - اساسی بودن اشتباه.....	۸۵
۲ - اشکال اشتباه در اراده.....	۹۲
ب - اکراه در قرارداد.....	۹۶
۱ - رضا.....	۹۶
۲ - اکراه.....	۹۸
۳ - ملاک اکراه از نظر شخصی یا نوعی بودن.....	۹۹
۴ - اکراه از سوی شخص ثالث.....	۱۰۲
۵ - مورد تهدید در اکراه مؤثر.....	۱۰۳
۶ - فشار از سوی حوادث خارجی - اضطرار.....	۱۰۵
۷ - خوف در مقابل تهدید.....	۱۰۷
۸ - عدم مشروعیت در اکراه.....	۱۰۸
۹ - حکم معامله اکراهی.....	۱۱۰
۱۰ - اکراه در ایقاعات.....	۱۱۲
مبحث سوم - اهلیت.....	۱۱۳
مبحث چهارم - مورد معامله.....	۱۱۴
۱ - مال یا عمل بودن.....	۱۱۵
۲ - قابلیت تحقق مقتضای عقد.....	۱۱۵

۱۱۶	۳- مالیت داشتن .....
۱۱۷	۴- داشتن منفعت عقلایی مشروع .....
۱۱۹	۵- مبهم نبودن .....
۱۲۰	۶- موجود بودن .....
۱۲۲	مبحث پنجم - مشروعیت جهت .....
۱۲۶	مبحث ششم - معامله به قصد فرار از دین .....
۱۲۹	فصل چهارم: قواعد عمومی در آثار معاملات .....
۱۳۰	مبحث اول - قاعده (اصل) لزوم .....
۱۳۲	مبحث دوم - قاعده (اصل) صحت .....
۱۳۴	مبحث سوم - قاعده عرف .....
۱۳۴	۱- عرف به متاثران سرمانش من عقد .....
۱۳۵	۲- عرف به عنوان وجه بیعات قرا داد: .....
۱۳۵	۳- عرف به عنوان مفسر انطاف بود .....
۱۳۷	مبحث چهارم - قاعده جبران خسارات .....
۱۳۹	فصل پنجم: خسارات ناشی از عدم انجام تعهد .....
۱۴۰	مبحث اول - نقض قرارداد و نقش موعد قراردادی و رضوع تعهد در آن .....
۱۴۰	گفتار اول - انقضای موعد قرارداد به عنوان اماره نقض .....
۱۴۱	۱- تعیین زمان اجرای تعهد در اختیار متعهد گذاشته شود .....
۱۴۱	۲- هیچ مدتی در قرارداد تعیین نشده باشد .....
۱۴۱	گفتار دوم - نسبت زمان و تعهد؛ وحدت مطلوب یا تعدد مطلوب .....
۱۴۳	گفتار سوم - تأثیر نوع موضوع تعهد؛ تعهد به وسیله یا نتیجه یا ایمنی .....
۱۴۴	مبحث دوم - انواع و شرایط ضرر قابل مطالبه .....
۱۴۴	گفتار اول - انواع ضرر .....
۱۴۵	گفتار دوم - خسارت تأخیر در انجام تعهد .....

۱۴۶	گفتار سوم - وجه التزام
۱۵۰	گفتار چهارم - شرایط ضرر قابل مطالبه
۱۵۱	مبحث سوم - رابطه سببیت و علت خارجی
۱۵۴	مبحث چهارم - تغییر اوضاع و احوال، دشواری اجرای قرارداد و امکان تعدیل
۱۵۹	فصل ششم: شروط ضمن عقد
۱۶۰	مبحث اول - ماهیت و اقسام شرط
۱۶۰	گفتار اول - ماهیت شرط
۱۶۱	گفتار دوم - اقسام شرط
۱۶۳	مبحث دوم - اعتبار شرط
۱۶۳	گفتار اول - شروط باطل و غیر مجاز
۱۶۳	۱- شرط نامقدور
۱۶۴	۲- شرط بدون منفعت
۱۶۴	۳- شرط نامشروع
۱۶۵	گفتار دوم - شروط باطل و مبطل
۱۶۵	۱- شرط خلاف مقتضای عقد
۱۶۶	۲- شرط مجهولی که جهل به آن موجب جهل به موضوع شرط است
۱۶۷	مبحث سوم - اشکال مختلف شروط
۱۶۷	گفتار اول - مفهوم و احکام شرط صفت
۱۶۹	گفتار دوم - مفهوم و احکام شرط نتیجه
۱۷۱	گفتار سوم - مفهوم و احکام شرط فعل
۱۷۳	مبحث چهارم - احکام عمومی شروط
۱۷۳	گفتار اول - اثر ممتنع شدن شرط
۱۷۴	گفتار دوم - شرط رهن یا ضمان در عقد
۱۷۶	گفتار سوم - اسقاط شرط

- گفتار چهارم - تأثیر بطلان یا فسخ عقد بر شرط ضمن آن ۱۷۷
- ۱- فسخ، اقاله و انفساخ ۱۷۷
- ۲- بطلان ۱۷۸
- فصل هفتم: معامله به مال غیر (معامله فضولی) ۱۷۹
- مبحث اول - مصادیق و انواع معاملات فضولی ۱۸۱
- گفتار اول - معامله بر مال غیر با علم یا جهل ۱۸۱
- گفتار دوم - جریان قواعد فضولی در ایقاعات ۱۸۲
- گفتار سوم - معین یا کلی بودن مال مورد معامله فضولی ۱۸۳
- گفتار چهارم - انجام معامله فضولی برای خود یا مالک ۱۸۳
- گفتار پنجم - تأیید رضایت باطنی مالک ۱۸۴
- مبحث دوم - چگونگی تصحیح معامله فضولی پس از اجازه مالک ۱۸۴
- گفتار اول - نظریه نمایندگی ۱۸۵
- ۱- انعقاد قرارداد نمایندگی ۱۸۶
- ۲- حسن نیت معامله کننده ۱۸۸
- ۳- تأثیر اجازه در زمان گذشته ۱۸۹
- ۴- مفاد ماده ۲۵۴ ق.م. ۱۹۰
- ۵- علم مالک به شرایط عقد ۱۹۱
- گفتار دوم - نظریه قصد و رضا ۱۹۲
- مبحث سوم - ماهیت و احکام اجازه و رد ۱۹۳
- گفتار اول - ماهیت اجازه و رد ۱۹۳
- گفتار دوم - احکام اجازه و رد ۱۹۴
- ۱- عدم فوریت اجازه یا رد ۱۹۴
- ۲- انتقال اجازه یا رد ۱۹۶
- الف - انتقال اجازه و رد از طریق ارث ۱۹۶

۱۹۹	۱- تقسیم اجازه و اعمال آن
۲۰۱	۲- اجازه در معاملات عهده
۲۰۲	ب - انتقال ارادی اجازه و رد
۲۰۴	مبحث چهارم - معاملات فضولی متعدد
۲۰۴	گفتار اول - معاملات عرضی
۲۰۵	گفتار دوم - معاملات طولی
۲۰۵	۱. معاملات طولی بر روی مال غیر
۲۰۵	۲. معاملات - طول بر روی عوض مال غیر
۲۰۷	مبحث پنجم - زمان خیر اجازه و رد
۲۰۹	مبحث ششم - مسؤولیت ناشی از تصرف مال غیر در صورت رد معامله فضولی
۲۱۵	فصل الحاقی: سقوط تعهدات
۲۱۷	مبحث اول - وفای به عهد
۲۱۷	گفتار اول - مفهوم عمومی
۲۱۹	گفتار دوم - ماهیت حقوقی
۲۲۰	گفتار سوم - امارات پرداخت
۲۲۱	گفتار چهارم - ایفاء کننده
۲۲۳	گفتار پنجم - ایفاء شونده
۲۲۴	گفتار ششم - مورد ایفاء
۲۲۶	گفتار هفتم - زمان، مکان و هزینه وفای به عهد
۲۲۷	گفتار هشتم - پرداخت دیون متعدد
۲۲۷	مبحث دوم - اقاله
۲۲۷	گفتار اول - مفهوم و ماهیت اقاله
۲۲۹	گفتار دوم - موضوع اقاله
۲۳۰	گفتار سوم - تصرفات پیش از اقاله

گفتار چهارم - نماآت پیش از اقاله.....	۲۳۱
مبحث سوم - ابراء.....	۲۳۱
گفتار اول - مفهوم و ماهیت حقوقی.....	۲۳۱
گفتار دوم - مورد ابراء.....	۲۳۲
گفتار سوم - جهت ابراء.....	۲۳۳
مبحث چهارم - تبدیل تعهد.....	۲۳۳
گفتار اول - مفهوم و ماهیت حقوقی.....	۲۳۳
گفتار دوم - اقسام تبدیل تعهد.....	۲۳۴
۱- تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل مورد تعهد.....	۲۳۵
۲- تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل متعهد.....	۲۳۵
۳- تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل متعهدله.....	۲۳۶
۴- تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل سبب یا منشأ تعهد.....	۲۳۷
گفتار سوم - تضمینات در تبدیل تعهد.....	۲۳۷
مبحث پنجم - تهاتر.....	۲۳۸
گفتار اول - مفهوم و ماهیت حقوقی.....	۲۳۸
گفتار دوم - شرایط تهاتر.....	۲۴۰
مبحث ششم - مالکیت ما فی الذمه.....	۲۴۲
گفتار اول - مفهوم و ماهیت حقوقی.....	۲۴۲
گفتار دوم - انواع مالکیت ما فی الذمه.....	۲۴۳
منابع.....	۲۴۵
نمایه واژگان و عبارات تخصصی.....	۲۵۱

مقدمه

حقوق قرار داده‌ها بخش مهمی از مباحث حقوقی را به خود اختصاص داده است. این بخش از - فوق - در نظام‌های حقوقی و کشورهای مختلف در ضمن مباحث کلی‌تری به طور مستقل مورد بحث قرار می‌گیرد. به طور مثال، در حقوق فرانسه، موضوع قراردادهای در ضمن بحث حقوق تعهدات (که شامل تعهدات قراردادی و غیر قراردادی است) طرح می‌شود. برعکس، در برخی دیگر از کشورها مانند انگلیس، حقوق قراردادهای موضوعی مستقل است که در عرض سایر مباحث مورد توجه می‌باشد.

از جهت دیگر، این موضوع در یک سیستم قضایی کلی‌تر در مجموعه حقوق مدنی (بر اساس تقسیم کشورهای رومی - ژرمنی) جای می‌گیرد و به همین دلیل از نظر آموزشی نیز از دروس مهم حقوق مدنی محسوب می‌شود.

از نظر ماهوی، مسایل حقوقی را می‌توان در دو دسته کلی اعمال حقوقی و وقایع حقوقی مطالعه نمود. اگرچه این تقسیم‌بندی نیز تا حدی مورد مناقشه است و این اجمالاً می‌توان از مزایای آن استفاده کرد.

اعمال حقوقی دو ویژگی مهم دارند: اول) موجب آنها قصد انسانی است؛ دوم) آثار آنها مطابق با قصد تعیین و مشخص می‌گردد.

فقدان هر یک از دو شرط فوق، مسأله را از دسته اعمال حقوقی خارج می‌کند. عقد، ایقاع و اقاله (بنابراین که عقد نباشد) از مصادیق اعمال حقوقی به شمار می‌روند. در مقابل، اتلاف، تسبیب، مرگ و تولد را می‌توان واقعه حقوقی تلقی نمود.

قرارداد، مصداق کامل و اصلی اعمال حقوقی است. ویژگی مهم عمل حقوقی آن است که هویت آن کاملاً به اراده و قصد انسان وابسته است. به همین دلیل، اصل حاکمیت اراده،

پایه اصلی تمام قواعد و اصول قراردادی به شمار می‌آید. در فقه نیز قاعده «العقود تابعة للقصد» مفاد اصل حاکمیت اراده را مورد تأکید قرار می‌دهد.

بنابراین، می‌توان ادعا نمود تمام مباحث حقوق قراردادهای به طور مستقیم یا غیر مستقیم با اصل حاکمیت اراده ارتباط دارند. اراده، خلاق و تعیین کننده آثار قرارداد است و به عبارت دیگر، عقد (نوع و آثار آن) تابع قصد و اراده می‌باشد.

الته اصل حاکمیت اراده با محدودیت‌هایی مانند نظم عمومی، اخلاق حسنه، قواعد آمره و حقوق دیگران روبرو است که گستره آن را در مواردی مقید و محدود می‌کنند.

حقوق قراردادهای مجموعه‌ای از اصول و قواعد کلی در خصوص ماهیت، انواع، تشکیل و آثار قرارداد است که صرف نظر از قرارداد یا قراردادهای خاص و معین به صورت کلی به تحلیل این عناصر می‌پردازد. به همین دلیل عنوان کلیات قراردادهای یا قواعد عمومی قراردادهای نیز برای اشاره به این بحث مورد استفاده قرار می‌گیرد. در صدر ماده ۱۸۳ تعبیر «به طور کلی» بیان کننده این ویژگی می‌باشد.

مطالب کتاب حاضر، یک دوره فقه در مسایل حقوق قراردادهای را مرور می‌کند. هدف اصلی کتاب، آموزش حقوق قراردادهای، اما به مناسبت، برخی از فصول و مباحث یا مسایل دقیق تحقیقی و تحلیلی نیز در لابلای متن مورد توجه قرار گرفته است.

بررسی منابع و مستندات مواد قانون مدنی در بحث قراردادهای (فصل اول کتاب) از ویژگی‌های خاص کتاب است که می‌تواند برای مطالعه بیشتر در مباحث و رجوع ایشان به منابع اصلی بحث‌ها مفید باشد. همچنین کتاب تلاش دارد تا مباحث تحلیلی را همگام با مواد قانون مدنی پیش ببرد تا خواننده امکان بیشتری برای تطبیق این مواد با هم داشته باشد.

نکته قابل توجه در خصوص مستندات حقوق خارجی در قانون مدنی آن است که مباحث حقوق قراردادهای در قانون مدنی فرانسه در سال ۲۰۱۶ مورد اصلاح قرار گرفت لذا در مواردی به قانون جدید استناد شد اما در خصوص منابع قانون مدنی، مواد قانون مدنی فرانسه قبل از اصلاحات اخیر مورد توجه بوده است زیرا در زمان تدوین قانون مدنی نویسندگان قانون مدنی بر اساس متن قانون قبل از اصلاحات اخیر در فرانسه بررسی و اظهار نظر نموده بودند.

بحث سقوط تعهدات که بعد از قراردادهای و قبل از الزامات خارج از قرارداد واقع شده همچون محل وقوع خود، تنها به قراردادهای ارتباط ندارد بلکه غالب مواد و احکام آن هم در تعهدات قراردادی و هم تعهدات غیرقراردادی جریان دارد اما به طور معمول به مباحث قراردادهای وابستگی بیشتری پیدا می‌کند. به دلیل ویژگی فوق که تاحدی حاکی از استقلال این بحث است، منابع سقوط تعهدات به صورت فشرده در فصل اول مورد اشاره قرار گرفته است. در عین حال از چاپ جدید کتاب (با تجدیدنظر)، فصل سقوط تعهدات با عنوان فصل الحاقی در کتاب اضافه شد تا ضمن مرور بر مباحث مذکور نیاز آموزشی دانشجویان را رفع نماید. عنوان «عبر الراقی» بیان‌کننده این نظر است که سقوط تعهدات در اصل از مباحث قراردادهای نیست و به تناسب و با توجهات دیگر در ذیل قراردادهای مطرح شده است.

حسن ره‌پیک

استاد دانشگاه علوم قضایی